

ἀδυνάτιζε τὴ Φλωρεντία. Ἡ δικαιολογία, ἂν καὶ βάσιμη, ἦταν ἀθέμιτη.

Στὸ ἔτος 1340, τὰ νέα συστήματα ποὺ νόθευαν τὴ δημοκρατία προκάλεσαν συνωμοσίες καὶ ἀναστατώσεις. Τὸ πρόβλημα, ὅμως, ποὺ προκάλεσε τὴ μεγαλύτερη περιπέτεια στὴ δημοκρατικὴ ζωὴ τῆς Φλωρεντίας ἦταν τὸ πρόβλημα τῆς Λούκκας, καὶ εἶχε ἐπομένως σχέση μετὰ τὴν ἐξωτερικὴ πολιτικὴ.

29

Στὴν ἱστορία σημειώνονται συχνὰ πολὺ παράδοξα πράγματα, τέτοια ποὺ δύσκολα θὰ μποροῦσε νὰ τὰ σκεφθεῖ ὁ νοῦς ἢ νὰ τὰ ἐφεύρει ἡ φαντασία τῶν ποιητῶν. Ἡ Φλωρεντία ἔστειλε στὴν Ἀθήνα ἕνα γιό τῆς γιὰ νὰ ἡγεμονεύσει στὴν Ἀκρόπολη, τὸν Νέριο Ἀτσαγιόλι, ποὺ ὁ γιὸς τοῦ Ἀντώνιος — ἐκεῖνος ποὺ τὸν ἀντίκρουσα ὁ ἴδιος στὰ Προπύλαια — ἦταν ὁ πιὸ εὐτυχὴς δούξ τῶν Ἀθηναίων. Μερικὲς δεκαετίες πρὶν, ὁ νόμιμος δούξ τῶν Ἀθηναίων Βάλθερος (ἢ Γατιέρης) Βριέννιος (ὁ Γκωτιέ ντὲ Μπριέν, ὅπως ἔμαθα νὰ τὸν λέω ἀργότερα), ἀφοῦ δὲ μπόρεσε ν' ἀνακτήσει τὴν Ἀκρόπολη ποὺ τὴν εἶχαν ἀποσπᾶσει ἀπὸ τὸν ὁμώνυμο πατέρα του οἱ Καταλανοί, πῆγε νὰ ἡγεμονεύσει στὴ Φλωρεντία. Κι' ἀνάμεσα στὶς οἰκογένειες τῶν ποπολάνων ποὺ τὸν προσκάλεσαν στὴ Φλωρεντία ἦταν καὶ ἡ οἰκογένεια Ἀτσαγιόλι, ἡ ἴδια ποὺ τὶς ἴδιες ἐκεῖνες μέρες εἶχε στείλει στὴν Πελοπόννησο ἕνα φιλόδοξο καὶ δυναμικὸ γόνου τῆς, τὸν Νικόλαο.

Ξαναγυρίζοντας ὁ νεαρὸς Βάλθερος, στὸ ἔτος 1332, στὴν Ἰταλία, χωρὶς νὰ εἴχε ἀνακτήσει οὔτε τὴν Ἀθήνα οὔτε τὴ Θήβα, δὲν ἔμεινε ἡσυχος. Προσπάθησε, βασισμένος στὴ βοήθεια τοῦ Πάπα, νὰ ὀργανώσῃ μιὰ νέα ἐκστρατεία γιὰ νὰ διεκδικήσῃ τὴν κληρονομιά του. Κάμποσα χρόνια προετοιμαζόταν γιὰ τὴ δεύτερη αὐτὴ ἐκστρατεία του, ποὺ, ὥστόσο, δὲν πραγματοποιήθηκε ποτέ. Ὁ δούξ τῶν Ἀθηναίων, ἀντὶ νὰ ἡγεμονεύσει στὴν Ἀθήνα, ἦταν ταγμένος νὰ γίνῃ, γιὰ ἕνα χρόνο, ἡ κεφαλὴ τῆς Φλωρεντίας ποὺ ὀνομάσθηκε ἀργότερα «ἡ Ἀθήνα τῆς Ἰταλίας».

Στὸ ἔτος 1342, οἱ Φλωρεντίνοι εἶχαν ὑποστῆ πολλὰ μειώσεις. Ἡ Πίζα τοὺς ντρόπιασε, πολιορκώντας καὶ παίρνοντας ἀπὸ τὰ χέρια τοὺς τὴ Λούκκα. Οἱ εἴκοσι πολῖτες ποὺ εἶχαν πάρει τὴν ἐντολὴ νὰ διαχειρισθοῦν τὸν ἀγῶνα, καὶ τὸν διαχειρίσθηκαν ἄσχημα, φοβήθηκαν τὴν ὀργὴ τοῦ λαοῦ. Κι' ἀπευθύνθηκαν στὴ Νεάπολη, στὸν βασιλέα Ροβέρτο τὸν Ἀνδεγαυικὸ, ζητώντας τὴ βοήθεια καὶ τὴ συμβουλή του. Ὁ Ροβέρτος βρῆκε πρόχειρο τὸν Βάλθερο Βριέννιο καί, μετὰ τὸν τίτλο τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηναίων, τὸν στέλνει στὴ Φλωρεντία γιὰ ν' ἀναλάβῃ τὴν ἀναδιοργάνωση τοῦ στρατοῦ τῆς δημοκρατίας. Ὁχι μόνον οἱ «μεγάλοι», ἀλλὰ καὶ μερικὲς

οικογένειες ποπολάνων που ὁ Ἀριστοτέλης θάλεγε ὅτι ἀνήκουν στοὺς «μέσους» (εἰδικώτερα οἱ οικογένειες τῶν Περούτσι, Ἀτσαγιόλι, Ἀντελλέσι καὶ Βουονακόρσι) ἐνίσχυσαν τὸν φιλόδοξο καὶ αὐταρχικὸ Βάλθερο νὰ γίνει κύριος τῆς Φλωρεντίας. Κι' ὁ Βάλθερος, γιὰ νὰ κερδίσει τὴν ἐμπιστοσύνη τοῦ ὄχλου, προκαλώντας ταυτόχρονα καὶ τὸ φόβο του, σκότωσε κ' ἐξόρισε κάμποσους ἀπ' ὅσους ὁ λαὸς θεωροῦσε ὑπεύθυνους γιὰ τὶς μειώσεις καὶ ἀτυχίες τῆς Φλωρεντίας. Οἱ ἐκτελέσεις ἱκανοποίησαν εἰδικώτερα τὰ δυὸ ἄκρα, τοὺς «μεγάλους» καὶ τὸν ὄχλο. Στὴ μεσαία τάξη πού ἔγινε ἡ δόξα τῆς Φλωρεντίας προκάλεσαν ἀντίδραση κι' ἀποτροπιασμό. Καὶ ὅταν ὁ Βάλθερος, ἔχοντας προετοιμάσει τὸν ὄχλο μὲ τοὺς ἀνθρώπους του, κάλεσε τὸ λαὸ τῆς Φλωρεντίας σὲ γενικὴ συγκέντρωση, βέβαιος ὅτι θ' ἀποσπῶσε ἀπὸ τὰ χεῖλη του περισσότερες ἐξουσίες ἀπ' ὅσες θὰ ζητοῦσε, οἱ φρόνιμοι πολῖτες πῆγαν νὰ τὸν προειδοποιήσουν γιὰ τὸ κακὸ τέρμα ὅπου ὀδηγοῦσε ὁ δρόμος αὐτός. Κ' ἓνας ἀπὸ τοὺς φρόνιμους, ἐξουσιοδοτημένος ἀπ' ὄλους, τοῦ μίλησε καὶ τοῦ εἶπε: «Ζητᾶς νὰ κάμεις δούλη μιὰ πόλη πού ἔζησε πάντοτε ἐλεύθερη...Σκέφθηκες, τάχα, τὸ τί σημαίνει καὶ τί μπορεῖ νὰ καταφέρει, σὲ μιὰ τέτοια πόλη, τὸ ὄνομα τῆς ἐλευθερίας πού καμμιά δύναμη δὲν τὴ δαμάζει, καὶ κανένας χρόνος δὲν τὴ σβήνει καὶ καμμιά ὑπηρεσία δὲν τὴν ἀντισταθμίζει; Σκέψου, κύριε, πόσες δυνάμεις χρειάζονται γιὰ νὰ κρατηθεῖ δούλη μιὰ τέτοια πόλη. Οἱ δυνάμεις οἱ ἐξωτερικὲς πού μπορεῖ νὰ χρησιμοποιήσεις δὲν ἀρκοῦν διόλου γιὰ ἓνα τέτοιο ἔργο. Ὅσο γιὰ τὶς ἐσωτερικὲς δυνάμεις, σ' αὐτὲς δὲ μπορεῖς νὰ χεῖς ἐμπιστοσύνη, γιατί οἱ ἄνθρωποι πού τὴ στιγμή τούτη εἶναι φίλοι σου καὶ σὲ ὠθοῦν σὲ ὅ,τι σκοπεύεις νὰ κάμεις, θὰ ἐπιδιώξουν, μόλις συντρίψουν, στηριγμένοι στὴν ἐξουσία σου, τοὺς δικούς τους ἐχθρούς, νὰ συντρίψουν καὶ σένα καὶ νὰ ἡγεμονεύσουν οἱ ἴδιοι. Τὸν ὄχλο (la plebe) πού ἐσὺ τὸν ἐμπιστεύεσαι, τὸ παραμικρὸ περιστατικὸ θὰ τὸν κάμει ν' ἀλλάξει. Ἔτσι, σὲ λίγον καιρὸ, θάναί ἡ πόλη τούτη ὀλόκληρη ἐναντίον σου...Εἶναι παραπάνω ἀπὸ βέβαιο ὅτι ὁ χρόνος πού κυλάει δὲ σβήνει ποτὲ τὸν πόθο τῆς ἐλευθερίας...Ποιὲς θέλεις νάναί οἱ πράξεις σου ἐκεῖνες πού θὰ μπορούσαν ν' ἀντισταθμίσουν τὴ γλύκα πού νοιώθει ὁ ἄνθρωπος ζώντας ἐλεύθερος (che contrappesino alla dolcezza del vivere libero), καὶ ποιὲς μποροῦν ν' ἀφαιρέσουν ἀπὸ τὴν καρδιά τῶν ἀνθρώπων τὸν ἀποτροπιασμό πού προκαλεῖ ἡ σημερινή τους κατάσταση; Ὅχι· ἔστω κι' ἂν προσθέσεις στὸ κράτος τοῦτο τὴν Τοσκάνη ὀλόκληρη..., ἡ δόξα αὐτὴ δὲ θάναί δόξα τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ δική σου, καὶ οἱ συμπολίτες μου δὲ θ' ἀποκτήσουν ἔτσι ὑπηκόους, ἀλλὰ θ' ἀποκτήσουν συντρόφους στὴ σκλαβιά τους...».

Τέτοια λόγια άκουσε ο Βάλθερος Βριέννιος στη Φλωρεντία, λόγια παράξενα και μεγάλα που πρέπει να όμολογήσω ότι κ' εγώ ο ίδιος, όταν ο καλός μου φίλος και σοφός πολίτης τής Φλωρεντίας μου διηγήθηκε τήν ώραία αυτή σκηνή, δέ μπόρεσα να τά καταλάβω άμέσως. Τί θα πεί «έλεύθερη πόλη»; Τί θα πεί «έλεύθερος πολίτης»; Πάνε πολλοί αιώνες που οί έννοιες αυτές έπαψαν να ζούν στην ψυχή του Γένους μου. Κι' όμως, ή γλώσσα που είχε συλλάβει άλλοτε τήν έννοια τής έλευθερίας ήταν ή έλληνική γλώσσα. Τον άνθρωπο, ως έλεύθερο πολίτη, πρώτη ή παλαιά Άθήνα τον είχε γεννήσει κι' αναθρέψει. Κ' ένω, στις χώρες, όπου έξακολουθεί να υπάρχει τó Έλληνικό Γένος, δέ βρίσκεται πιά ο άνθρωπος αυτός, ξαναγεννήθηκε στη Φλωρεντία.

Άφοϋ εγώ που μελέτησα τον Θουκυδίδη, τον Άριστοτέλη και τον Δημοσθένη, δέ μπόρεσα να καταλάβω άμέσως τά όσα ο φρόνιμος πολίτης τής Φλωρεντίας είπε στον Βάλθερο, πώς περίμενε ο πολίτης αυτός να μπει στα παράξενα λόγια του ο Βάλθερος Βριέννιος, ο δούξ τών Άθηνών; Όταν έγινε ή συγκέντρωση του λαού τής Φλωρεντίας, ο όχλος που κουρασμένος από τις πολλές πολιτικές μερίδες και τις έσωτερικές διαμάχες ζητάει πάντοτε τή σωτηρία του στον Έναν, ανακήρυξε τον Βάλθερο ανεξέλεγκτο κύριο τής Φλωρεντίας, τροποποιώντας μάλιστα με τήν αλόγιστη κραυγή του τó ψήφισμα που διαβάστηκε και που πρόβλεπε να δοθεί στον Βάλθερο ή ανώτατη έξουσία μονάχα για ένα χρόνο. Όταν άκούστηκαν οί λέξεις «για ένα χρόνο», ο όχλος κραύγασε «Α VITA», δηλαδή «έφ' όρου ζωής». Κι' ο Βάλθερος ύποκλίθηκε μπροστά στην κυρίαρχη θέληση του όχλου και, αφαιρώντας τή θέληση αυτή από τον όχλο, τήν έκαμε δική του θέληση. Και πίστεψε ότι θάταν τύραννος τής Φλωρεντίας σ' όλη του τή ζωή. Παραδομένος στην πίστη αυτή, ήσυχος για τó μέλλον, σκότωσε και βασάνισε και φυλάκισε πολλούς. Έτσι, δέν άργησαν να οργανωθούν συνωμοσίες έναντίον του. Κ' έπρωτοστάτησαν στις συνωμοτικές ενέργειες οί Μέδικοι και οί Άτσαγιόλι (ο ίδιος ο αρχιεπίσκοπος τής Φλωρεντίας Άτσαγιόλι που είχε, λίγο πριν, ύποστηρίξει τον Βάλθερο). Ένα άκριβώς έτος από τήν ήμέρα που ανακηρύχθηκε απόλυτος κύριος τής Φλωρεντίας έφ' όρου ζωής, αναγκάστηκε ο Βάλθερος να συνθηκολογήσει με τον έπαναστατημένο λαό και να φύγει. Αν και ήταν γενναίος στρατιώτης ο Βάλθερος, μπροστά στον όχλο τάχασε. Και, πριν συνθηκολογήσει, παράδωσε στον όχλο — για να τον κάμει να ξεδιψάσει — μερικούς πιστούς φίλους του που ο όχλος τούς κομμάτιασε. Όταν πιά γλύτωσε από τó έπαναστατημένο μαινόμενο πλήθος κ' έφυγε από τή

Φλωρεντία, ξανάγινε γενναῖος στρατιώτης ὁ Βάλθερος. Ξαναγυρίζοντας στή Γαλλία, τιμήθηκε, ἀλλά κ' ἐτίμησε τήν πατρίδα του πολεμώντας τοὺς ἐχθροὺς της καὶ πέφτοντας, σὸ ἔτος 1356, σὸ πεδίο τῆς μάχης. Ὁ ὁμώνυμος πατέρας του ἔπεσε, πολεμώντας τοὺς Καταλανοὺς, στὰ τενάγη τῆς Κωπαίδας. Ὁ ἐξίσου γενναῖος γιός, δούξ τῶν Ἀθηναίων χωρὶς νὰ πατήσει τὸ πόδι του στήν Ἀκρόπολη, κακὸς τύραννος τῆς Φλωρεντίας, κληρονομικὸς κόμισ τοῦ Λέτσε καὶ ἄξιος κοντόσταυλος τῆς Γαλλίας, ἔπεσε — πολεμώντας τοὺς Ἀγγλοὺς — στή θρυλικὴ ἐκείνη μάχη, πλάϊ σὸ παλαιὸ Πικτάβιο, ποὺ εἶχε τὴ δραματικὴ ἔκβαση νὰ συλληφθεῖ αἰχμάλωτος ὁ ἴδιος ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Ἰωάννης ὁ δεῦτερος. Τὸ Πικτάβιο τὸ λέν τώρα οἱ Γάλλοι — ὅπως ἔμαθα ὅταν πῆγα στήν Ἰταλία — Πουατιέ.

30

Ὁ καλὸς πολίτης τῆς Φλωρεντίας μοῦ ἔλεγε: Ἡ Φλωρεντία ἔχασε ταυτόχρονα τὸν τύραννό της (τὸν Βάλθερο Βριέννιο) καὶ τὶς κτήσεις της, δηλαδή τὶς πόλεις Ἀρέτσο, Καστιλιόνε, Πιστόγια, Βολτέρρα, Κόλλε καὶ Σάν Τζιμινιάνο. «Ἀνακτώντας τὴν ἐλευθερία της» (αὐτὲς ἦταν οἱ λέξεις ποὺ ἐχρησιμοποίησε ὁ σοφὸς Φλωρεντίνος) «δίδαξε καὶ σὲ ὅσους ἦταν ὑποταγμένοι σ' αὐτὴν πῶς μποροῦν ν' ἀνακτήσουν τὴ δική τους». Ἡ Σινιορία τῆς Φλωρεντίας τὴν ὥρα ἐκείνη, ἐμπνευσμένη ἀπὸ τὶς δημοκρατικὲς ιδέες, ἀλλὰ συλλαμβάνοντας σωστὰ καὶ τὸ συμφέρον της, δὲν ἐξοργίσθηκε. Ἀντὶ ν' ἀντιμετωπίσει μὲ τὴ βία τὶς πόλεις ποὺ ἐπαναστάτησαν καὶ νὰ τὶς τιμωρήσει, ἔστειλε πρέσβεις ποὺ ἀνάγγειλαν τὴν ἀπόφαση τῆς Φλωρεντίας νὰ παραιτηθεῖ ἀπὸ τὰ κυριαρχικά της δικαιώματα ἐπάνω στὶς πόλεις αὐτὲς καὶ ποὺ πρότειναν τὴ σύναψη συνθηκῶν καὶ συμμαχιῶν ποὺ θὰ ἐξασφάλιζαν στή Φλωρεντία, μὲ τὴν ἐλεύθερη θέληση τῶν πόλεων ποὺ ἦταν προηγουμένως ὑποτελεῖς, τὰ ἴδια προνόμια ποὺ ἐξασφάλιζε ἄλλοτε ἡ βία. Ἡ πολιτικὴ αὐτὴ εἶχε πολὺ ἀγαθὰ ἀποτελέσματα. Δὲν πέρασε πολὺς καιρὸς καὶ οἱ παραπάνω πόλεις ἔγιναν, μὲ τὴν ἐλεύθερη θέλησή τους, δορυφόροι τῆς Φλωρεντίας.

Οἱ μεγάλες δοκιμασίες ποὺ πέρασε ἡ δημοκρατία, ἔκαμαν τοὺς πολίτες τῆς Φλωρεντίας — δηλαδή, τοὺς ποπολάνους — νὰ θέλουν νὰ ἐδραιώσουν τὸ πολίτευμά τους μὲ τέτοιο τρόπο ποὺ νὰ μὴν προσβάλλεται πιά ἐσωτερικὰ κι' ἀπὸ τοὺς «μεγάλους», τοὺς εὐγενεῖς. Τότε ἀκριβῶς ἀποφασίσθηκε (σὸ ἔτος 1343 ἢ 1344) ὁ περιορισμὸς τῶν τμημάτων τῆς Φλωρεντίας ἀπὸ ἕξ σὲ τέσσερα: τὸ κάθε τμῆμα θ' ἀντιπροσωπευόταν μὲ τρία μέλη στή Σινιορία καὶ οἱ εὐγενεῖς δὲ θὰ μπορούσαν ν' ἀντιπροσωπευθοῦν σὲ ποσοστὸ μεγαλύτερο ἀπὸ τὸ ἓνα τρίτον. Ἡ σκέψη αὐτὴ ἔδειχνε τὴν

ἀπόφαση τῶν ποπολάνων νὰ ἐδραιώσουν τὴ δημοκρατία, ἀλλὰ καὶ τὴ μετριοπάθεια ποὺ κάθε ἀληθινὸς ἐλεύθερος πολίτης πρέπει νὰ ἔχει. Οἱ εὐγενεῖς, ὅμως, δὲν ἔδειξαν σωφροσύνη. Δὲν ἤθελαν ν' ἀνεχθοῦν κανέναν περιορισμό. Τὸν ἀρχιεπίσκοπο τῆς Φλωρεντίας Ἄνιολο Ἀτσαγιόλι (τῆς οἰκογένειας ποὺ συνδέθηκε τόσο στενὰ μὲ τὴν Ἀθήνα καὶ μὲ τὴν Πάτρα) τὸν ἔβρισαν οἱ εὐγενεῖς, ὅταν πῆγε νὰ τοὺς βάλει μυαλὸ καὶ νὰ τοὺς πείσει ν' ἀνταποκριθοῦν στὴ μετριοπάθεια τῶν ποπολάνων. Τοῦ εἶπαν — ὁ Ριντόλφο ντεῖ Μπάρντι ἔλαβε τὸ λόγο — ὅτι τὸ κεφάλι του εἶναι ἄδειο, ὅτι εἶναι ὁ ἴδιος τόσο ἄστατος καὶ ἄβουλος ποῦ, ὑποκύπτοντας στὴ θέληση τῶν δικῶν του, εὐνόησε τὸν δούκα τῶν Ἀθηνῶν Βάλθερο Βριέννιο κ' ὕστερα συνωμότησε ἐναντίον του, ὅτι ἄλλοτε ὑποστήριζε τοὺς «μεγάλους» καὶ τώρα παρασύρθηκε ἀπὸ τοὺς ποπολάνους, καὶ ὅτι οἱ μεγάλοι — οἱ εὐγενεῖς — δὲν εἶναι διατεθειμένοι νὰ ὑποκύβουν.

Ἡ ἀδιαλλαξία καὶ ἡ ἀφροσύνη τῶν εὐγενῶν εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νὰ γίνῃ ἡ Φλωρεντία πεδίο μάχης. Οἱ Μέδικοι (τὶς μέρες ἀκριβῶς ἐκεῖνες ἀρχισαν οἱ Μέδικοι νὰ παίρνουν γενναῖες πρωτοβουλίες) καὶ οἱ Ροντινέλλι ἔκαμαν, ἐπικεφαλῆς ἑνὸς τμήματος τῶν ποπολάνων, τὴν πρώτη ἔφοδο κατὰ τῶν εὐγενῶν ποὺ εἶχαν ὀχυρωθεῖ κ' ἦταν καλὰ ὀπλισμένοι. Ἡ πάλη ἦταν σκληρὴ, ἀλλὰ ἡ ἔκβαση σημείωσε τὴ θριαμβευτικὴ νίκη τῶν ποπολάνων. Μετὰ τὴ νίκη, οἱ ἡγέτες δὲ μπόρεσαν νὰ συγκρατήσουν ὀλόκληρο τὸ λαό, κ' ἔτσι ἓνα τμήμα τοῦ λαοῦ ἔγινε ὄχλος, ἐλεηλάτησε καὶ ἐπυρπόλησε τὰ μέγαρα καὶ τοὺς πύργους τῶν εὐγενῶν μὲ μιὰ φοβερὴ μανία. Ἀπὸ τότε οἱ εὐγενεῖς — οἱ μεγάλοι, ὅπως τοὺς ἔλεγαν — ἔπεσαν ὀριστικὰ σὲ παρακμὴ καὶ χάθηκαν ἀπὸ τὸ πολιτικὸ καὶ κοινωνικὸ προσκήνιο τῆς Φλωρεντίας.

Ἀλλὰ καὶ οἱ ποπολάνοι εἶχαν ἀντιθέσεις μεταξύ τους, ἀντιθέσεις ποὺ ἀργότερα πῆραν μορφὲς κρίσιμες. Ἄλλοι ποπολάνοι ἦταν οἰκονομικὰ ἰσχυροὶ (potenti), ἄλλοι ἦταν «μέσοι» (mediocri) καὶ ἄλλοι φτωχοὶ (bassi). Γιὰ νὰ ὀργανωθεῖ ἡ δημοκρατία ἐπ' αὐτῶν σὲ μιὰ βάση ποὺ θὰ ἰσορροποῦσε τὶς τρεῖς τάξεις, θεσπίσθηκε, τότε, ὅτι στὴ Σινιορία ποὺ τὰ μέλη της ἔγιναν ὀκτώ, ἡ τάξη τῶν ἰσχυρῶν θάδινε δυὸ μέλη, κ' ἡ καθεμιὰ ἀπὸ τὶς δυὸ ἄλλες τάξεις ἀπὸ τρία. Ἡ Φλωρεντία, ὕστερ' ἀπὸ τὴ συντριβὴ τῶν εὐγενῶν ἠρέμησε, ἀλλὰ δὲν πρόλαβε ν' ἀπολαύσει τοὺς καρπούς τῆς ἐσωτερικῆς εἰρήνης κ' ἓνα μεγάλο κακὸ τὴ βρῆκε στὸ ἔτος 1348. Ἐνας φοβερός λοιμὸς — ἓνα θανατικὸ ποὺ μαύρισε τὶς καρδιὲς κ' ἐκείνων τῶν Φλωρεντίνων ποὺ ὁ Θεὸς τοὺς ἀφῆκε νὰ ἐπιζήσουν — ἔστειλε στὸ θάνατο ἐνενήντα ἑξή χιλιάδες κατοίκους τῆς Φλωρεντίας.

Μόλις πέρασε τὸ μεγάλο κακὸ τοῦ λοιμοῦ, οἱ κάτοικοι τῆς Φλωρεντίας, ποὺ τὰ νεῦρα τους τὰ εἶχε τσακίσει ἡ θεὰ τοῦ μαύρου θανάτου, ἄρχισαν νὰ ἐρίζουν μεταξύ τους ἐντονώτερα ἀπὸ πρὶν. Οἱ εὐγενεῖς εἶχαν βγεῖ ἀπὸ τὴ μέση. Τώρα οἱ ἀντιθέσεις ἀναπτύχθηκαν στοὺς κόλπους τῶν ποπολάνων. Τυχαῖα ἢ προμελετημένα ἐπεισόδια ἔφεραν σὲ σύγκρουση οἰκογένειες ποπολάνων ποὺ εἶχαν μεγάλη ἐπιρροή στὸ λαό, κ' ἔτσι ἡ Φλωρεντία, ἀντιγράφοντας ὅ,τι εἶχε γίνει ἄλλοτε μὲ τις ἔχθρες στοὺς κόλπους τῶν εὐγενῶν οἰκογενειῶν, διαιρέθηκε στὰ δύο. Συνδυασμένος μὲ τὴ διαίρεση αὐτὴ ἦταν καὶ ὁ νόμος ποὺ ξαναζέστανε τὴν ἀντίθεση πρὸς τοὺς Γιβελίνους καὶ ποὺ θέσπισε τὸν ἀποκλεισμό ἀπὸ κάθε δημόσιο λειτουργημα ὄλων ἐκείνων ποὺ κατάγονταν ἀπὸ οἰκογένειες Γιβελίνων. Κι' ἄλλες ἀνοησίες σημειώθηκαν ποὺ ἔκαμαν πολλοὺς φρόνιμους πολίτες (οἱ φρόνιμοι ὕψωναν πάντοτε στὴ Φλωρεντία τὴν κατευναστικὴ φωνή τους) νὰ παρουσιασθοῦν στὴ Σινιορία καὶ νὰ ζητήσουν τὴν κατάπνιξη τῶν φατριῶν ποὺ, χωρὶς λόγο, ἀναστάτωναν τὴν πόλη. Ἀνάμεσα σ' ἄλλα πολλὰ λόγια, εἶπαν οἱ φρόνιμοι πολίτες στὰ μέλη τῆς Σινιορίας: «Ἡ ἀλαζονεία καὶ ἡ φιλοδοξία τῶν μεγάλων δὲν ἐξαφανίσθηκε, ἀλλὰ πέρασε στὴν ψυχὴ τῶν ποπολάνων μας, κ' ἔτσι, σύμφωνα μὲ τὴ συνήθεια τῶν φιλόδοξων ἀνθρώπων, ἀποβλέπουν κάμποσοι νὰ καταλάβουν τὴν πρώτη βαθμίδα τῆς δημοκρατίας. Ἐπειδὴ, γιὰ νὰ τὸ καταφέρουν, δὲν ἔχουν ἄλλο μέσο ἀπὸ τὴ διχόνοια, ἀνάστησαν τὰ ὀνόματα τῶν Γουέλφων καὶ τῶν Γιβελίνων ποὺ εἶχαν ἐξαφανισθεῖ καὶ ποὺ καλὸ θάταν νὰ μὴν εἶχαν ποτέ τους ὑπάρξει στὴ δημοκρατία αὐτὴ». Οἱ φρόνιμοι πολίτες ἔκαμαν στὴ Σινιορία τὴν ὑπόδειξη νὰ συνειδητοποιήσεται—τώρα ποὺ οὔτε ὁ αὐτοκράτωρ εἶχε δύναμη στὴν Ἰταλία, οὔτε ὁ Πάπας ἦταν ἐπικίνδυνος—τὴ δύναμη ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὴν αὐτοτέλεια τῆς Φλωρεντίας, νὰ ἐπιβληθεῖ στοὺς κακοὺς πολίτες καὶ νὰ ἐνώσει τὸ λαό. Τὰ μέλη τῆς Σινιορίας συγκινήθηκαν ἀπὸ τὰ λόγια τῶν φρονίμων πολιτῶν, ἀλλὰ τὰ μέτρα ποὺ πῆραν δὲν ἔφεραν ἀποτέλεσμα. Τὰ δεινὰ τῶν ἐσωτερικῶν διαιρέσεων ἐξακολούθησαν. Ἐνας καλὸς σταθμὸς μποροῦσε νὰ σημειωθεῖ στὸ ἔτος 1378, ὅταν σηματοφόρος τῆς δικαιοσύνης—Γκονφαλιονέρε—ὀρίσθηκε ὁ Σὺλβεστρος τῶν Μεδίκων (ντὲ Μέντιτσι, ὅπως λέν οἱ Ἰταλοὶ), γιὸς τοῦ Ἀλαμάννου. Ἀλλὰ καὶ πάλι τὰ πράγματα ἤρθαν ἀνάποδα.

Ἡ οἰκογένεια τῶν Μεδίκων ἦταν ἀπὸ τις εὐγενέστερες οἰκογένειες τῶν ποπολάνων. Ἀκουσα συχνὰ στὴ Φλωρεντία νὰ τὴν ὀνομάζουν, συνδυάζοντας δυὸ λέξεις ποὺ μοιάζουν ἀσυμβίβαστες, «nobilissima famiglia popolana». Ἡ ἀληθινὴ, ἀκριβῶς, εὐγένεια ποὺ κυριαρχοῦσε στὴν παράδοση τοῦ Σὺλβεστρου καὶ στὴν

ψυχή του τὸν ἔκαμε νὰ μὴν ἀνέχεται νὰ πιέζει τὸ λαὸ ἕνας μικρὸς ἀριθμὸς ἰσχυρῶν. Πρότεινε, λοιπόν, ἕνα νόμο πού εἶχε σκοπὸ νὰ περιορίσει τὴ δύναμη τῶν ἰσχυρῶν καὶ ν' ἀποκαταστήσει τοὺς Γιβελίνους. Ἡ Σινιορία δίστασε νὰ υἱοθετήσῃ τὸ νόμο, ἀλλὰ ἕνα μέλος τῆς, ὁ Μπενεντέττο Ἀλμπέρτι, πού ἦταν φίλος του, ἔτρεξε στὸ παράθυρο καὶ κάλεσε μὲ φοβερὲς φωνές τὸ λαὸ νὰ συγκεντρωθεῖ ὀπλισμένος. Ἡ Σινιορία, τότε, ὑποχώρησε ἀλλὰ ἕνα ἄλλο κακὸ ἐπακολούθησε πού τὴν ἔλευσέ της δὲν τὴν εἶχε, πάντως, ἐπιθυμήσει ὁ Σὺλβεστρος τῶν Μεδίκων. Ἐνῶ ὁ Σὺλβεστρος, μὲ τὸ νόμο του, ἤθελε νὰ φέρῃ τὴν εἰρήνη καὶ τὴν ὁμόνοια, ὁ λαὸς πού ξεσηκώθηκε γιὰ νὰ ὑποστηρίξῃ τὸ νόμο του δὲ μποροῦσε, ἀπὸ τὴ στιγμή πού ξεσηκώθηκε, νὰ συγκρατηθεῖ. Οἱ ταραχὲς διαρκέσανε μέρες. Τὰ μαγαζιά ἦταν κλειστά καὶ οἱ πολῖτες μὲ τὸ ὄπλο στὸ χέρι. Οἱ ἐπαγγελματικὲς ὀργανώσεις — οἱ συντεχνίες — ἦταν ἀνάστατες καὶ πρωτοστατοῦσαν σὲ ἀξιώσεις πού ξεπερνοῦσαν ὅσα εἶχε ἐπιδιώξει μὲ τὸ νόμο του ὁ Σὺλβεστρος τῶν Μεδίκων. Μόνον ὕστερ' ἀπὸ μεγάλες προσπάθειες τῆς Σινιορίας καὶ τοῦ Γκονφαλιονέρε Λουίτζι Γκουϊστιαρντίνι, δέχθηκαν οἱ ἀξιωματοῦχοι καὶ σύνδικοι τῶν συντεχνιῶν ν' ἀναλάβουν νὰ κατευνάσουν τὸν πληθυσμὸ.

Νέες, ὁμως, φασαρίες δημιουργήθηκαν. Αὐτὴ τὴ φορὰ τὰ αἷτια ἦταν οἰκονομικά. Ὁ μικρὸς λαὸς (τὸ *popolo minuto*) ἰσχυριζόταν ὅτι οἱ πλούσιοι πολῖτες καὶ τὰ πρῶτα στελέχη τῶν συντεχνιῶν (*i principi delle arti*) δὲν ἀμείβουν τὴν ἐργασία ὅσο θάπρεπε. Ὅσοι ἐργάζονταν στὰ ὑφαντουργεῖα — καὶ οἱ ὑφαντουργοὶ ἀπάρτιζαν (αὐτὸ ἐξακολουθοῦσε νὰναι ἔτσι κι' ὅταν ἐπισκέφθηκα τὴ Φλωρεντία) τὴν πιὸ πλούσια συντεχνία πού μὲ τὴ δραστηριότητά της ἔτρεφε τὸ μέγιστο μέρος τοῦ πληθυσμοῦ — ἦταν οἱ πιὸ ἐπαναστατικοί. Μὲ μέθοδο συνωμοτική, μὲ κρυφὲς νυχτερινὲς συσκέψεις, προετοίμασαν μιὰ στάση γιὰ νὰ καταλάβουν τὴν ἐξουσία. Ὅταν ἔφθασε στ' αὐτιά της Σινιορίας ἡ πληροφορία ὅτι προετοιμάζεται στάση, ἦταν ἀργά. Μόλις ξημέρωσε ἡ εἰκοστὴ πρώτη Ἰουλίου τοῦ ἔτους (ἂν δὲν κάνω λάθος) 1378, οἱ συνωμότες εἶχαν ξεσηκώσει τὸν ὄχλο. Ἡ Σινιορία δὲν εἶχε προλάβῃ ν' ἀντιμετωπίσει τὸ κακὸ. Ὁ ὄχλος ἔγινε κύριος τῆς Φλωρεντίας, χωρὶς νὰ πῶς ν' ἀσκήσει τὴν ἐξουσία του. Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά πυρπολοῦσε καὶ λεηλατοῦσε κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη ἀναγόρευε ἱππότες (*cavalieri*) τὸν Σὺλβεστρο τῶν Μεδίκων, τὸν Τομμάσο Στρότσι, τὸν Μπενεντέττο καὶ τὸν Ἀντώνιο Ἀλμπέρτι, καθὼς καὶ κάμποσους πού τὰ σπίτια τους εἶχε πυρπολήσει (τέτοια ἦταν ἡ περίπτωση τοῦ Λουίτζι Γκουϊστιαρντίνι). Τὸ κακὸ συνεχίσθηκε κάμποσες μέρες, τὰ μέλη τῆς Σινιορίας — ἐξαίρεση εἶχαν ἀποτελέσει ὁ Ἀλα-

μάννος Ἄτσαγιόλι καὶ ὁ Νικόλαος ντέλ Μπένε — τρομοκρατήθηκαν, οἱ ἡγέτες τοῦ ὄχλου διατύπωσαν τὰ ἐπαναστατικά αἰτήματα. Ἄφοῦ ἔγιναν δεκτὰ τὰ αἰτήματα αὐτά, οἱ Σινιόροι ἀναγκάσθηκαν νὰ ἐγκαταλείψουν ντροπιασμένοι τὸ παλάτι τῆς Σινιορίας, καὶ ὁ ὄχλος χύμηξε μέσα. Ὡστόσο, ὁ ὄχλος δὲ θὰ μπορούσε νὰ κάμει τίποτ' ἄλλο παρὰ νὰ καταστρέψει τὰ πάντα, ἂν δὲ βρισκόταν ἕνας ἐργάτης ὑφαντουργείου, ὁ Μιχαήλ ντί Λάντο, ποὺ ἀνακηρύχθηκε Γκονφαλιονιέρε, ἀναλαμβάνοντας νὰ διερμηνεύσει τὴ θέληση τοῦ ὄχλου. Μὲ τὴ δική του πρωτοβουλία — ἦταν ἕνας γενναῖος ἄντρας τριανταπέντε ἐτῶν μὲ θέληση καὶ μὲ μυαλὸ — συγκροτήθηκε ἡ Σινιορία μὲ νέα μέλη, τέσσερα παρμένα ἀπὸ τὸ μικρὸ λαό, δυὸ ἀπὸ τοὺς μέσους καὶ δυὸ ἀπὸ τὶς πλούσιες συντεχνίες. Οὐσιαστικά, πῆρε τὴν εὐθύνη νὰ κυβερνήσει ὁ ἴδιος.

Ὁ ὄχλος, ὅμως, δὲ θέλει τὴν ὀργανωμένη πολιτεία, οὔτε κἂν ἐκείνη ποὺ τὸν συμφέρει. Ἀντὶ νὰ ἐπιστρέψει ὁ μικρὸς λαὸς στὴ δουλειά του, ἐξακολούθησε νὰ θεωρεῖ τὸν ἑαυτὸ του ἐπαναστατημένο. Ὁ ὄχλος συγκεντρώθηκε πάλι μπροστὰ στὸ Παλάτι τῆς Σινιορίας κι' ἄρχισε νὰ διατυπώνει νέες ἀξιώσεις στὸν Μιχαήλ ντί Λάντο, τὸν ἐκλεκτό του. Ὁ ἐργάτης αὐτὸς ἔδειξε, τότε, μεγάλο χαρακτήρα. Ἀρνήθηκε καὶ ν' ἀκούσει κἂν τὶς ἀξιώσεις ποὺ ἡ προβολὴ τους γινόταν μὲ τὴ βία. Ὁ ὄχλος ἀπομακρύνθηκε, πῆγε στὴ Σάντα Μαρία Νοβέλλα καὶ διάλεξε ἕνα δεύτερο κυβερνητικὸ συμβούλιο ἀπὸ ὄχτῶ πρόσωπα. Κ' ἔστειλε δυὸ ἀντιπροσώπους στὸ παλάτι τῆς Σινιορίας γιὰ νὰ ἐπιβάλουν στὸν Μιχαήλ ντί Λάντο νὰ δεχθεῖ νὰ ἐγκατασταθοῦν οἱ ὄχτῶ μαζί μὲ τὰ μέλη τῆς Σινιορίας στὸ παλάτι, ἀσκώντας τὸν ἔλεγχο καὶ παρακολουθώντας τὰ πάντα. Τότε ὁ Μιχαήλ ντί Λάντο δὲ συγκρατήθηκε πιά. Τοὺς λέει: «Περιμένετε μιὰ στιγμή· θὰ ἐπιστρέψω». Μπήκε στὸ δωμάτιό του, ὀπλίσθηκε, καὶ κραύγασε γυρίζοντας πίσω: «Ποῦ εἶναι οἱ προδότες»; Οἱ δυὸ προσπάθησαν νὰ τὸ σκάσουν, ἀλλὰ ὁ Μιχαήλ ντί Λάντο τοὺς πρόλαβε, τοὺς χτύπησε μὲ τὸ ξίφος του, καὶ θὰ τοὺς σκότωνε ἂν δὲν τοὺς γλύτωναν ἄλλοι ἀπὸ τὰ χέρια του φυλακίζοντάς τους σ' ἕνα δωμάτιο κάτω ἀπὸ τὴ μεγάλη σκάλα. Ὁ ὄχλος, ὅταν πληροφορήθηκε τὸ γεγονός, ἐτοιμάσθηκε νὰ ἐπιτεθεῖ μὲ τὰ ὄπλα. Ὡστόσο, ὁ Μιχαήλ ντί Λάντο, ξέροντας ὅτι πρέπει, ἀντὶ νὰ περιμένεις τὴν ἐπίθεση, νὰ τὴν προλαβαίνεις, πήδησε ἐπάνω σ' ἕνα ἄλογο, καὶ ἐπικεφαλῆς ἐκείνων ποὺ ἄρχισαν νὰ κατανοοῦν ὅτι εἶχε δίκιο, ἔσπευσε νὰ ἐπιτεθεῖ αὐτὸς πρῶτος κατὰ τοῦ ὄχλου τῶν ἐπαναστατῶν ποὺ δὲν εἶχε ἀκόμα ξεκινήσει ἀπὸ τὴ Σάντα Μαρία Νοβέλλα. Ἡ ἥττα τοῦ ὄχλου ἦταν συντριπτική. Καὶ ὁ χθεσινὸς ἡγέτης τοῦ ὄχλου, σώζοντας μὲ τὸ θάρρος του τὴ Φλωρεν-

τία, ἔμεινε σεμνὸς καὶ μετὰ τὴ μεγάλη του νίκη. Ἦταν στὸ χέρι του νὰ γίνεи τύραννος, ἀλλὰ οὔτε τὸ σκέφθηκε.

Ὡς τὸ ἔτος 1381, δηλαδὴ τρία ὀλόκληρα χρόνια, ἡ συμμετοχὴ τοῦ μικροῦ λαοῦ στὴν ἐξουσία ἦταν σημαντικὴ. Ἡ ὀχλοκρατία εἶχε, βέβαια, κατασταλεῖ, ἀλλὰ ὁ ἴδιος ὁ Μιχαὴλ ντὶ Λάντο πού κατάφερε νὰ τὴν καταστείλει ἔκαμε ὅ,τι μπορούσε — καὶ ὅ,τι ἔπρεπε, χωρὶς νὰ κλονισθοῦν τὰ οἰκονομικὰ καὶ ἠθικὰ θεμέλια τῆς Φλωρεντίας — γιὰ νὰ ικανοποιηθοῦν οἱ θεμιτὲς ἀξιώσεις τῶν πολλῶν καὶ μικρῶν. Στὴν ικανοποίηση τῶν ἀξιώσεων αὐτῶν ἐπρωτοστάτησε καὶ ἡ οἰκογένεια τῶν Μεδίκων πού εἶχε μιὰν ἠγετικὴ θέση στὸ κόμμα τοῦ λαοῦ (τὸ «λαϊκό», ὅπως τὸλεγαν, ἀντιδιαστέλλοντας το ὡστόσο καθαρὰ ἀπὸ τὸ κόμμα τοῦ ὄχλου). Στὸ ἔτος, ὁμως, 1381 σημειώθηκε ἡ ἀντίδραση. Εἶχε, βέβαια, καὶ ἡ ἀντίδραση κάποιαν ἠθικὴ βάση. Στὰ τρία τελευταῖα χρόνια, πολλοὶ εἶχαν καταδικασθεῖ σὲ θάνατο καὶ ἐκτελεσθεῖ ἢ ἐξορισθεῖ. Ἡ κύρια, ὁμως, πηγὴ πού ἐτροφοδότησε τὴν ἀντίδραση ἦταν ἡ ἀλαζονεία τῶν εὐγενῶν ποπολάνων (ἐκείνων πού ἦταν ἐπικεφαλῆς τῶν μεγάλων καὶ ἰσχυρῶν συντεχνιῶν). Τὴ θέση τῶν παλαιῶν εὐγενῶν (*antichi nobili*) πού εἶχαν ἐξαφανισθεῖ, τὴν πῆραν οἱ εὐγενεῖς ποπολάνοι (*nobili popolani*), δηλαδὴ ἐκεῖνοι πού ξεπήδησαν βέβαια ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ λαό, ἀλλὰ πού μὲ τὸν πλοῦτο καὶ τὴν ὑπέρμετρη κοινωνικὴ φιλοδοξία τους ξέχασαν τὴ λαϊκὴ καταγωγὴ τους. Αὐτοὶ δὲ μπορούσαν ν' ἀνεχθοῦν τὸ καθεστῶς πού τους ἀνάγκαζε νὰ συμμερίζονται τὶς τιμὲς τῆς ἐξουσίας μὲ τὶς μικρὲς συντεχνίες καὶ τὸν μικρὸ λαό. Ἡ ἀντίδραση τῶν ἰσχυρῶν ἔπιασε. Ἀπὸ τὸ 1381 ὁ μικρὸς λαὸς ἀποξενώθηκε ἀπὸ τὴ Σινιορία καὶ γενικὰ ἀπὸ κάθε δημόσιο λειτούργημα. Τότε, ἐξορίσθηκαν κάμποσοι. Ἀνάμεσά τους καὶ ὁ Μιχαὴλ ντὶ Λάντο πού, ὅπως ἦταν γενναῖος καὶ σεμνὸς ὅσο εἶχε τὴ δύναμη στὰ χέρια του, ἔτσι εἶχε ἀποσυρθεῖ σεμνὰ καὶ δούλευε πάλι ὡς ἐργάτης μὲ τὰ χέρια του, κι' ὅταν ἐξορίσθηκε πῆγε στὴ Λούκκα καὶ δούλεψε κ' ἐκεῖ ὡς ἐργάτης.

Οἱ οἰκογένειες τῶν ἰσχυρῶν πού ἐπικράτησαν κατάφεραν, ὕστερ' ἀπὸ κάμποσα βίαια μέτρα πού ἔλαβαν, νὰ ἐδραιώσουν τὴν τάξη καὶ νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν ἡρεμία τῆς Φλωρεντίας ὡς τὸ 1393. Ἀπὸ τὸ ἔτος 1390 εἶχε ἀρχίσει ὁ δούξ τοῦ Μιλάνου Τζοβάν-Γκαλεάτσο Βισκόντι πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις, πού εἶχαν ὡς ἀντικειμενικὸ σκοπὸ, ἀφοῦ εἶχε γίνεи πιά κύριος ὀλόκληρης τῆς Λομβαρδίας, νὰ κυριεύσει τὴν Τοσκάνη καὶ ν' ἀναγορευθεῖ στὴ Φλωρεντία ἠγεμῶν τῆς Ἰταλίας. Ἀπὸ τὸ 1393 ἡ κατάσταση ἔγινε πολὺ κρίσιμη. Τοὺς ἐξωτερικοὺς κινδύνους τοὺς ἐκμεταλλεύθηκαν οἱ ἰσχυρὲς

οικογένειες που ήθελαν να βγάλουν τα μάτια ή μια τής άλλης, και κάμποσες έσωτερικές άνωμαλίες σημειώθηκαν πάλι στη Φλωρεντία. Σε μια κρίσιμη στιγμή, η Σινιορία φοβήθηκε το λαό, και από τη μια μεριά έχρησιμοποίησε, για να κατευνάσει τα πνεύματα, τον Ντονάτο Άτσαγιόλι (έκείνον που ήταν υπερήφανος για την εγκατάσταση του Νέριου Άτσαγιόλι στην Άκρόπολη), κι από την άλλη προσπάθησε να πείσει τον Βέρι των Μεδίκων, που είχε διαδεχθεί τον Σύλβεστρο στην άρχηγία της μεγάλης αυτής οικογένειας και που είχε μεγάλο κύρος στο λαό, ν' αναλάβει να προστατεύσει την τάξη των ισχυρών. Ο Βέρι, πιστός στις ιδέες του, άρνήθηκε. Τελικά, η οικονομική όλιγαρχία κατάφερε πάλι να επιβάλει την τάξη και οι μεγάλες οικογένειες των Άλμπίτσι και Στρότζι είχαν τη σχετική άνεση να προωθήσουν και την καλλιέργεια των γραμμάτων με κέντρο τον Έλληνα Μανουήλ Χρυσολωρά. Στο έτος 1402 — στο έτος που γεννήθηκε — πέθανε ο επικίνδυνος έχθρος της Φλωρεντίας Γκαλεάτσο Βισκόντι, κ' έτσι ο έξαντλητικός πόλεμος, που έπιασε δώδεκα χρόνια και κόντεψε να στοιχίσει την ανεξαρτησία της Φλωρεντίας, έληξε. Από τότε, και ως το έτος 1423, η Φλωρεντία πέρασε ώρες έσωτερικής ήρεμίας και προόδου. Πολλές, βέβαια, οικογένειες είχαν έξορισθεί ή άποκλεισθεί από τα δημόσια λειτουργήματα (το τελευταίο είχε γίνει με την οικογένεια των Μεδίκων), αλλά η ζωή κυλούσε και οι δουλειές πήγαιναν καλά. Έκαναν, μάλιστα, οι Φλωρεντίνοι (από το 1412 ως το 1414) κ' έναν πόλεμο που έφερε καλά άποτελέσματα. Ο Λαδίσλαος που βασίλευε στη Νεάπολη αναγκάσθηκε να τους παραχωρήσει την Κορτόνα (την πόλη όπου θαύμασα άργότερα τον Εύαγγελισμό του Φρά Άντζέλικο). Ουσιαστικά, η Φλωρεντία είχε κυριαρχήσει σ' όλόκληρη την Τοσκάνη.

Όστόσο, το κόμμα του λαού δεν το εξαφάνισαν ούτε οι καταδιώξεις, ούτε οι μεγάλες έπιτυχίες των οικογενειών που ήταν στην έξουσία. Στην οικογένεια των Μεδίκων πρόβαλε μια σεβαστή μορφή μεγάλης ήθικης άξίας, ο Τζοβάννι ντι Μπίτσι Μέντιτσι. Ο Τζοβάννι κατάφερε ν' άποκτήσει μεγάλο πλούτο, διακρίθηκε με την άγαθότητά του και τη φιλανθρωπία του, προκάλεσε την άγάπη και το σεβασμό του λαού, κ' έτσι οι άνδρες που κυβερνούσαν δε μπορούσαν να τον έμποδίσουν ν' αναλάβει δημόσια λειτουργήματα. Στο έτος 1421, οι ισχυροί αναγκάσθηκαν να δεχθούν ν' ανεβεί ο Τζοβάννι στο ουσιαστικά σπουδαιότερο άξίωμα της πολιτείας, να γίνει Γκουφαλιονέρε. Μια νέα πολεμική σύγκρουση με τον Φίλιππο Βισκόντι, γιό του Τζοβάν-Γκαλεάτσο, προκάλεσε — πράγμα που είχε προβλέψει ο συνετός Τζοβάννι των Μεδίκων, συνιστών-

τας τὴν ἀποφυγὴ τῆς — μεγάλες μειώσεις κ' ἕναν τέτοιον ἀναβρασμὸ στὸ λαὸ πού οἱ ἰσχυροὶ ζήτησαν τὴ συνδρομὴ τοῦ Τζοβάννι. Ὅπως, ἄλλοτε, ὁ Βέρι τῶν Μεδίκων, ἔτσι κι' ὁ Τζοβάννι ἀρνήθηκε. Δὲν ἤθελε μὲ κανέναν τρόπο νὰ συνεργήσῃ στὴν παγίδευση καὶ καταπίεση τοῦ λαοῦ. Ὅταν τὰ οἰκονομικὰ βάρη τοῦ πολέμου εἶχαν ἐξαντλήσει τὸ δημόσιο ταμεῖο, σκέφθηκαν οἱ Φλωρεντῖνοι ν' ἀναμορφώσουν τὸ φορολογικὸ σύστημα. Οἱ πλούσιοι εἶχαν ὡς τότε μεγάλα προνόμια. Τὴ φορολογικὴ συμβολὴ τοῦ καθενὸς δὲν τὴν ὄριζε ὁ νόμος, ἀλλὰ τὴν ἀποφάσιζαν οἱ ἴδιοι οἱ ἰσχυροὶ πού ἦταν στὴν ἐξουσία. Τώρα οἱ Φλωρεντῖνοι ζήτησαν νὰ θεσπισθεῖ ἕνας νόμος πού νὰ ὀρίζει ἀντικειμενικὰ καὶ ἀπρόσωπα τὴ φορολογικὴ ὑποχρέωση τοῦ καθενὸς ἀνάλογα μὲ τὴν περιουσία του. Οἱ ἰσχυροὶ προσπάθησαν ν' ἀντιδράσουν. Μονάχα ὁ δίκαιος Τζοβάννι τῶν Μεδίκων, ἂν καὶ πολὺ πλούσιος ὁ ἴδιος, ὑποστήριξε τὸ νέο νόμο καὶ κατάφερε, μὲ τὴν ἐπιμονὴ καὶ τὸ κῦρος του, νὰ τὸν ἐπιβάλλῃ.

Στὸ ἔτος 1428 — ὕστερ' ἀπὸ μιὰ πολεμικὴ ἀτυχία τοῦ Φίλιππου Βισκόντι — ἀποκαταστάθηκε ἡ εἰρήνη. Ἡ Φλωρεντία πῆρε πίσω μερικὲς πόλεις πού εἶχε χάσει, ἀλλὰ πιὸ κερδισμένη βγήκε τότε ἡ Βενετία πού, μὲ τὴν πολιτικὴ ἐπιδεξιότητα τοῦ δόγη Φραγκίσκου Φόσκαρι, κέρδισε περισσότερα.

Ἐνα χρόνο ἀργότερα, πέθανε ὁ συνετὸς καὶ φιλάνθρωπος Ἰωάννης τῶν Μεδίκων πού μ' ἀρέσει νὰ τὸν λέω Τζοβάννι, ὅπως ἀκουγα νὰ τὸν λένε στὴ Φλωρεντία. Πρὶν κλείσει τὰ μάτια του, φώναξε πλάϊ του τοὺς δυὸ γιούς του, τὸν Κόζιμο καὶ τὸν Λορέντσο. Ὁ καλὸς καὶ σοφὸς πολίτης τῆς Φλωρεντίας πού μὲ κατατόπισε στὴν ἱστορία τῆς πατρίδας του, μοῦ εἶπε ὅτι, στὸ ἱστορικὸ ἔργο πού τις μέρες ἀκριβῶς ἐκεῖνες ἔγραφε ὁ φίλος του Τζοβάννι Καβαλκάντι, περιγράφεται ἡ σκηνὴ αὐτὴ μὲ τρόπο πολὺ πιστό. Ὁ ἐτοιμοθάνατος Τζοβάννι τῶν Μεδίκων εἶπε στοὺς γιούς του (καὶ τὰ λόγια του ἀφοροῦσαν προπάντων τὸν Κόζιμο πού ἦταν διάδοχός του) : «Γιοί μου, μὴν κάνετε τίποτε πού νάναί ἀντίθετο πρὸς τὴν κλίση τοῦ λαοῦ. Ἄν ζητάει ὁ λαὸς κάτι τὸ παράλογο, μὴν ἐπιχειρήσετε νὰ τὸν ἀποτρέψετε παίρνοντας ὕφος ἀλαζονικὸ καὶ κάνοντας ὅτι γνωρίζετε περισσότερα ἀπ' αὐτόν· ἀποτρέψτε τον μὲ προσοχὴ καὶ φιλικὴ κατανόηση. Στὸ παλάτι τῆς Σινιορίας μὴ μπαίνετε ποτὲ σὰ νὰ μπαίνετε στὸ σπῆτι σας, ἀλλὰ νὰ περιμένετε ὡς τὴ στιγμὴ πού θὰ σᾶς καλοῦν. Νὰ εἰσθε φυσικοὶ καὶ ν' ἀποφεύγετε τὰ μεγάλα λόγια. Νὰ ἐργάζεσθε γιὰ τὴν ἐσωτερικὴ εἰρήνη καὶ γιὰ τὴν ἐξωτερικὴ ἀσφάλεια. Μὴ ζητᾶτε ποτὲ νὰ τραβᾶτε τὰ βλέμματα τῶν ἄλλων ἐπάνω σας· μείνετε ἀκηλίδωτοι, ὅπως σᾶς

ἀφήνω· καὶ νὰ περιποιεῖσθε τὴ γυναῖκα μου, τὴ μητέρα σας».

Ὁ Κόζιμο ἐτήρησε τὶς ἐντολὲς ποὺ πῆρε. Τὸ παράδειγμα καὶ τὰ τελευταῖα λόγια τοῦ πατέρα του ἔγιναν νόμος τῆς ζωῆς του. Ὁ Κόζιμο ἀγαπήθηκε γρήγορα ἀπὸ τὸ λαὸ κ' ἔγινε ἠθικὰ πανίσχυρος. Ἀνέβηκε ἀμέσως στὸ ἀξίωμα τοῦ Γκουφαλιονέρε. Οἱ ἐχθροὶ του — ἐχθροὶ, ταυτόχρονα, τῆς πραγματικῆς δημοκρατίας — φοβήθηκαν τὴ μεγάλη του ἠθικὴ ὑπόσταση. Ἐκαμαν ὅ,τι μπορούσαν γιὰ νὰ τὸν συκοφαντήσουν ὡς ἐπικίνδυνο γιὰ τὴν πατρίδα. Στὸ ἔτος 1433 τὸν ἐφυλάκισαν· εἶχαν σκοπὸ νὰ τὸν σκοτώσουν, ἀλλὰ δὲν ἐτόλμησαν. Ἡ Σινιορία, ὅπου ἐπικρατοῦσαν οἱ ἐχθροὶ του, ἀρκέσθηκε νὰ τὸν ἐξορίσει. Ὁ Κόζιμο ἀναχώρησε μὲ τὸ χαμόγελο στὰ χεῖλη, τονίζοντας ὅτι καθῆκον του ἦταν νὰ ὑπακούει. Ἐνα χρόνο ἀργότερα, τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1434, ἡ Σινιορία τὸν κάλεσε νὰ ἐπιστρέψει. Ὅπως εἶχε φύγει μὲ ὕφος ὑποταγῆς, ἔτσι γύρισε πίσω μὲ τρόπο σεμνό. Στὸ ἔτος 1435 δέχθηκε νὰ ξαναγίνει Γκουφαλιονέρε. Γρήγορα, ὅμως, ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ τὸ ἀνώτατο αὐτὸ ἀξίωμα γιὰ νὰ μὴν τραβᾶει πολὺ τὰ βλέμματα τῶν ἄλλων ἐπάνω του. Ὡστόσο, οἱ καρδιὲς ὅλων τῶν καλῶν πολιτῶν ἦταν πιὰ δικές του. Ὄταν, στὸ ἔτος 1439, ἔφθασα στὴ Φλωρεντία, ψυχὴ τῆς καὶ κεφαλὴ τῆς ἦταν ὁ Κόζιμο τῶν Μεδίκων ποὺ θᾶταν τότε πενήντα ἐτῶν.

31

Βασισμένος σὲ ὅσα μοῦ διηγήθηκε ὁ καλὸς καὶ σοφὸς πολίτης τῆς Φλωρεντίας, ἔγραψα σὲ γενικὲς γραμμὲς τὴν ἱστορία τῆς. Εἶναι ἡ ἱστορία μιᾶς δημοκρατίας ποὺ πλάσθηκε τὰ τελευταῖα διακόσια πενήντα χρόνια καὶ ποὺ ἐξακολουθεῖ νὰ ζεῖ στὶς μέρες μας. Πρὶν πάω στὴν Ἰταλία, ἦταν ἀδύνατο νὰ φαντασθῶ (μολονότι εἶχα ἀκούσει πολλὰ) ὅτι μπορούσε στὶς μέρες μας νὰ γεννηθεῖ καὶ ν' ἀναπτυχθεῖ μιὰ δημοκρατία, ὅπως εἶχε γεννηθεῖ καὶ ἀναπτυχθεῖ ἄλλοτε ἡ Ἀθήνα ἢ ἡ Ρώμη. Ἡ Φλωρεντία ἦταν, γιὰ τὴν πολιτικὴ μου συνείδηση, ἡ μεγαλύτερη ἑκπληξη ποὺ δοκίμασα στὴ ζωὴ μου. Νομίζω ὅτι τὰ τρία ὀνόματα — Ἀθηναῖοι, Ρώμη, Φλωρεντία — ταιριάζουν μαζί. Ἦταν, τάχα, τυχαῖο τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ καγκελᾶριος τῆς Σινιορίας μιλοῦσε Ἑλληνικὰ σὰν ἀρχαῖος Ἀθηναῖος; Ὄταν ὁ σοφὸς μαθητὴς τοῦ σοφοῦ Μανουήλ Χρυσολωρᾶ Λιονάρντο Μπροῦνι (θαλερὸς ἀκόμα στὰ ἐβδομήντα του χρόνια) πῆγε νὰ χαιρετίσει τὸν αὐτοκράτορα Ἰωάννη Παλαιολόγο ἔξω ἀπὸ τὶς πύλες τῆς Φλωρεντίας, τὴν προσφώνησή του τὴν ἔκαμε στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ γλῶσσα.

Ὅσοι πήγαμε στὴ Φλωρεντία, ἀκολουθώντας τὸν αὐτοκράτορα καὶ τὸν πατριάρχη, εἶχαμε βέβαια περάσει ἀπὸ τὴ Βενε-

τία και τή Φερράρα, και ἤμασταν ἔτσι κάπως προετοιμασμένοι νὰ δοῦμε μὲ τὰ μάτια μας ὅσα ἔχουν ἐπιφάνεια, τοὺς ναοὺς, τὰ παλάτια, τοὺς καλοστρωμένους δρόμους, τὶς πλατεῖες, ὡς ἓνα σημεῖο και τὰ γλυπτικά ἢ ζωγραφικά δημιουργήματα. Εἶχαμε, ἐπίσης, συναντήσει και στή Φερράρα σοφοὺς Ἴταλοὺς πού μιλοῦσαν Ἑλληνικά και πού εἶχαν σπουδάσει στήν Κωνσταντινούπολη. Σ' αὐτὴν τὴ Βενετία μᾶς εἶχε ξαφνιασει ἡ παρουσία τοῦ Φλωρεντίνου ἠγούμενου Ἀμβρόσιου Τραβερσάρι πού, ὅπως κι' ὁ Λιονάρντο Μπρούνι, εἶχε κάμει μαθητὴς τοῦ Μανουήλ Χρυσολωρᾶ και ὄχι μόνον ἤξερε Ἑλληνικά, ἀλλὰ ἦταν — μέσα σ' ἓνα ἄμεμπτο, πάντως, Χριστιανικὸ πλαίσιο — κ' ἓνας ἀληθινὸς γνώστης τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων. Ὅσο, ὅμως, κι' ἂν εἶχαμε προετοιμασθεῖ, δὲ μπορούσαμε νὰ φαντασθοῦμε ὅτι, μπαίνοντας στή Φλωρετία, θ' ἀντικρῦζαμε μιὰ πόλη πού θάταν και στή γενικώτερη ἠθική, πνευματική και πολιτική εξέλιξη και ὑπόστασή της μιὰ ἐπανάληψη τοῦ μεγάλου και μοναδικοῦ φαινομένου πού εἶχε σημειωθεῖ ἄλλοτε στὸ ἄστυ τῆς Ἀθηνᾶς. Ὅσοι γνωρίζαμε (και δὲν τὸ γνωρίζαμε ὅλοι) τί περίπου εἶχε σημάνει ἡ Ἀθήνα ἄλλοτε, ἐμείναμε κατάπληκτοι ἀντικρῦζοντας τὴ Φλωρεντία. Τὸ ὅτι ὑπάρχει ἡ Φλωρεντία ἔτσι ὅπως τὴν εἶδαμε (και τώρα πιά πληροφορήθηκα ὅτι ὁ Κόζιμο τῶν Μεδίκων, ὁ «Πατὴρ τῆς Πατρίδος», στὰ τριάντα χρόνια πού ἐκυβέρνησε τὴ Φλωρεντία, ἐγινε ἓνας νέος Περικλῆς) δὲν αἶρει, βέβαια, τὴ μοναδικότητα τῆς Ἀθῆνας. Ἀφοῦ ἡ Ἀθήνα ἦταν πρώτη, εἶναι και μοναδική. Ποιὰ πόλη θὰ μπορούσε νὰ τῆς μοιάσει, ἂν δὲν ὑπῆρχε ἡ ἴδια ἡ Ἀθήνα; Ἡ ἐπανάληψη, εἶναι στὸ βάθος, ἡ πιὸ ζωντανὴ ἐπικύρωση τῆς μοναδικότητας. Ὡστόσο, εἶναι μεγάλο, ἐπίσης, πρᾶγμα νὰ μπορεῖς νὰ ἐπαναλάβεις — ἔστω κι' ὡς ἓνα σημεῖο — ὅ,τι ἦταν ἔως χθὲς μοναδικό. Και πρέπει νὰ πῶ και κάτι ἄλλο (αὐτὸ πού θὰ πῶ τώρα και πού μου τὸ δίδαξαν ὁ Δάντης, ὁ Πετράρχης, ὁ Βοκκάκιος, ὁ Τζιόττο, ὁ Μαζάτσιο, ὁ Ντονατέλλο, δὲν τὸ καταλάβαμε παρά μόνον δυὸ-τρεις ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας πού εἶδαμε τὴ Φλωρεντία): Δὲν εἶναι ἡ Φλωρεντία μόνον ἓνα μιὰ ἐπανάληψη· εἶναι και κάτι ἀπόλυτα νέο και μοναδικό. Τὸ νέο και μοναδικό δὲν τὸ εἶχαν συλλάβει καλά - καλά — τὶς μέρες πού βρέθηκα στή Φλωρεντία — οὔτε οἱ ἴδιοι οἱ Φλωρεντίνοι, οὔτε καν οἱ καλύτεροι ἀνάμεσά τους. Πέρ' ἀπὸ τοὺς μεγάλους ἐργάτες τῆς γλυπτικῆς, τῆς ζωγραφικῆς και τῆς ἀρχιτεκτονικῆς πού δὲν ξέρω ἂν εἶχαν ἢ δὲν εἶχαν συνειδητὸ μέσα τους τὸ νέο γεγονός πού ἔφερναν στὸν κόσμον, οἱ σοφοὶ και μορφωμένοι πού συζητοῦσαν ἢ ἔγραφαν, και ὁ μέγας τους προστάτης, ὁ Κόζιμο τῶν Μεδίκων πού μὲ τὴ μι-

κρή του μόρφωση ήταν σοφώτερος απ' όλους, δὲ ζητοῦσαν νὰ καλλιεργήσουν τὰ νέα καὶ μοναδικὰ στοιχεῖα ποὺ εἶχαν προκύψει στὴ Δύση, ἀλλὰ ζητοῦσαν τὴν ἐπανάληψη, τὴν ἀνανέωση τῶν ἀρχαίων μορφῶν λόγου καὶ ζωῆς, κάτι ποὺ θὰ μπορούσα ἴσως νὰ τὸ πῶ ἀναγέννηση τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ Ρωμαϊκοῦ πνεύματος. Τὶς μέρες ποὺ βρέθηκα στὴ Φλωρεντία δὲν ὑπῆρχαν πιά ὁ Δάντης ἢ ὁ Πετράρχης· ὅσοι ἔγραφαν στίχους προτιμοῦσαν νὰ τοὺς γράφουν λατινικὰ καὶ νὰ μιμοῦνται ἀρχαῖα πρότυπα. "Ὅσοι φιλοσοφοῦσαν—αὐτό, βέβαια, ἦταν πιὸ δικαιολογημένο καὶ μάλιστα ἀναπόφευκτο—ζητοῦσαν τὴν ἀλήθεια στὸν Ἀριστοτέλη ἢ στὸν Πλάτωνα (μερικοὶ, μάλιστα, ἔφθαναν ὡς τὸ σημεῖο νὰ παραμερίζουν κι' αὐτὸν τὸν Χριστιανισμό γιὰ νὰ προσαρμοσθοῦν στὸ ἀρχαῖο πνεῦμα). Ἡ παρουσία τοῦ Πλήθωνος στὴ Φλωρεντία—κι' ἐκεῖ ἀκριβῶς ὁ Γεώργιος Γεμιστὸς ἄρχισε νὰ ὀνομάζει τὸν ἑαυτό του Πλήθωνα—ἦταν ἕνας σπουδαῖος σταθμὸς γιὰ τὴν ἐξέλιξη πρὸς τὴν Ἑλληνικὴ φιλοσοφία, προπάντων πρὸς τὸν Πλάτωνα. Μπροστὰ στὸν ἴδιο τὸν Κόζιμο τῶν Μεδίκων ἔγιναν πολλές ὠραῖες συζητήσεις—μὲ τὸν Πλήθωνα ὡς πρωταγωνιστὴ τοῦ λόγου—γύρω ἀπὸ τὸ μέγα θέμα τῶν Πλατωνικῶν ἰδεῶν. Στὶς συζητήσεις αὐτὲς ἔπαιρνε μέρος ἐνεργό, ὅσο τὸ ἐπέτρεπαν οἱ μεγάλες ἐκκλησιαστικὲς φροντίδες του, κι' ὁ Βησσαρίων. Ὁ Κόζιμο τῶν Μεδίκων υἱοθέτησε ἀπὸ τότε τὴν ὠραία σκέψη τοῦ Πλήθωνος νὰ ἰδρυθεῖ στὴ Φλωρεντία μιὰ νέα Πλατωνικὴ Ἀκαδημία.

Ἡ συνειδητὴ, λοιπόν, τάση ἦταν ἡ ἀναγέννηση τοῦ ἀρχαίου πνεύματος καὶ ἤθους. Κ' ἡ τάση αὐτὴ ἦταν, βέβαια, ἕνα πολὺ μεγάλο γεγονός ποῦ, χωρὶς αὐτό, καὶ τὰ νέα στοιχεῖα ποὺ ἔφερνε ἡ Δύση στὴν τέχνη, στὴ σκέψη καὶ στὴ ζωὴ δὲ θὰ μπορούσαν ν' ἀναπτυχθοῦν πέρα γιὰ πέρα καὶ νὰ θεμελιωθοῦν ἐπάνω σὲ βράχο ἀκλόνητο. Τὸν τέτοιο βράχο δὲ μπορούσε νὰ τὸν προσφέρει παρὰ μόνον ἡ Ἑλλάς. Ὡστόσο, ἡ εἰσβολὴ τῶν νέων δημιουργικῶν στοιχείων—αὐτὴ ἡ καθυστερημένη ἐπανόρθωση τῆς ἐπιδρομῆς τῶν βαρβάρων—ἦταν κι' αὐτὴ ἕνα σπουδαῖο γεγονός ποῦ τὴ συνειδητὴ του σύλληψη δὲν τὴν εἶχαν κάμει, ὅπως διαπίστωσα, οὔτε οἱ ἴδιοι οἱ Ἴταλοί. Μ' ὅλη τὴ διασταύρωση, ἄλλωστε, μὲ τοὺς βαρβάρους ποὺ κατέβηκαν ἀπὸ τὸ Βορρᾶ, εἶχαν διατηρήσει οἱ Ἴταλοὶ καὶ στὸ αἷμα τους, ὡς ἕνα σημεῖο ἀκαθόριστο, τὴ Λατινικὴ καταγωγὴ τους· ἔτσι, δὲν τοὺς ἄρεσε καὶ πολὺ νὰ κάνουν συνειδητὸ μέσα τους ὅ,τι ἦταν νέο καὶ μοναδικό, ὅ,τι δὲν ἦταν ἄμεσα ἢ ἔμμεσα συνυφασμένο μὲ τὴν ἀρχαῖα παράδοση. Ὁ Γερμανός, ἀντίθετα, Νικόλαος Κρέμπς, ὁ Κουζάνος, τὸ καταπληκτικὸ αὐτὸ πνεῦμα ποῦ μὲ τὴν ἀστρονομικὴ καὶ φιλοσοφικὴ του πρωτοτυπία

δὲ χωροῦσε καλὰ - καλὰ μέσ' στήν ἐκκλησία τοῦ Πάπα, ἦταν — ὅπως μοῦ ἔλεγαν — ὑπερήφανος γιὰ τὰ νέα στοιχεῖα ποὺ ζοῦσαν μέσα του καὶ ποὺ κατάγονταν ἀπὸ τὸν ὡς τὰ χθὲς βάρβαρο Βορρά.

32

Μέσ' στὰ νέα στοιχεῖα ποὺ δείχνουν κάτι τὸ μοναδικὸ ἦταν κ' ἓνα στοιχεῖο ποὺ ἀπ' ὅσους ἀκολουθήσαμε τὸν αὐτοκράτορα καὶ τὸν πατριάρχη δὲν τὸ προσέξαμε οὔτε κἂν δυό. Τὸ πρόσεξα μόνον ἐγώ. Μιὰ μέρα, μοῦ εἶπε ὁ καλὸς πολίτης τῆς Φλωρεντίας ποὺ με κατατόπισε σὲ τόσα πράγματα ὅτι στὸ ἔτος 1397 πέθανε ἓνας συμπολίτης του ποὺ ἔγινε τόσο ἔνδοξος ὡς μουσικὸς, ὥστε αὐτὴ ἡ Βενετία ποὺ δὲν ἦταν πατρίδα του τὸν ἀνακήρυξε καὶ τὸν ἔστεψε, στὸ ἔτος 1364, βασιλιά τῶν μουσικῶν. Τῆ μουσικῆ μοῦ τὴν εἶπε ὁ φίλος μου *ars noxa*, κι' αὐτὸ μ' ἔκαμε ν' ἀπορήσω. Δὲν εἶναι πανάρχαια ἡ μουσικὴ; Δὲν ἔπαιζε, τάχα, ὁ Ὀρφεὺς τῆ λύρα καὶ δὲν ἦταν ὁ Ὀρφεὺς παλαιότερος ἀπὸ κάθε ποιητὴ ἢ γλύπτη ἢ φιλόσοφο; Δὲν πίστευαν, τάχα, οἱ Ὀρφικοὶ καὶ Πυθαγόρειοι στὴ θαυματουργὴ δύναμη τῆς μουσικῆς; Δὲ γίνονταν μουσικοὶ ἀγῶνες στοὺς Δελφούς; Δὲν ἦταν ἡ Τερψιχόρη ἐκείνη ποὺ συγκινοῦσε τοὺς Ἕλληνες περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη Μοῦσα; Κι' ὁ αὐλὸς δὲν ἦταν, τάχα, τὸ μουσικὸ ὄργανο ποὺ ἔδινε φτερά στὰ πόδια τῶν χορευτριῶν; Καὶ δὲν τιμοῦσαν οἱ Ἕλληνες τὸν Διόνυσο μὲ τὸν Διθύραμβο ποὺ στὴ μαγικὴ μορφή του συνδυαζόταν ὁ χορὸς μὲ τὸ ἄσμα; Κι' ἂν ὅλ' αὐτὰ ἀνήκουν σ' ἓνα παρελθὸν ποὺ ἦταν γιὰ τὴν ἀκοή μου ἄγνωστο καὶ γιὰ τὴ σκέψη μου ἀνεξακρίβωτο, ἡ ἐκκλησία μας μὲ εἶχε μαγέψει μὲ τοὺς κανόνες τῆς καὶ τοὺς ψαλμούς τῆς. Δὲν ἦταν, τάχα, κι' αὐτὸς ἀκόμα ὁ τραγουδιστὸς μόνολογος στὴ λειτουργία μας μουσικὴ; Ὄταν μοῦ μίλησε ὁ καλὸς πολίτης τῆς Φλωρεντίας γιὰ τὴν *ars noxa*, δὲ μπορούσα νὰ καταλάβω πῶς ὀνόμασε «νέα» τὴ μαγικὴ ἐκείνη τέχνη ποὺ ἐχρησιμοποίησε ὁ Ὀρφεὺς γιὰ νὰ θέλξει τοὺς Θράκες.

Ὄταν διατύπωσα τὶς ἀπορίες αὐτὲς στὸν Φλωρεντῖνο φίλο μου, ἔσπευσε νὰ μοῦ πεῖ, ὅτι, μιλώντας γιὰ τὴν *ars noxa*, δὲν ἄγνοοῦσε ὅτι ὑπάρχει καὶ ἡ *ars antiqua*, δηλαδή ὅτι ὑπάρχει καὶ μιὰ μουσικὴ ποὺ ἀνάγεται στὶς πρῶτες ἀρχὲς τοῦ ἀνθρώπινου γένους καὶ πάει μάλιστα πιὸ πίσω, στὸν κόσμον τοῦ μύθου ἢ καὶ στὴ φύση. Οἱ ἄνθρωποι ἀγαποῦσαν πάντοτε τὸ τραγούδι, ὅπως τ' ἀγαποῦν καὶ τ' ἀηδόνια ποὺ κελαηδοῦν ἢ τὰ νερά ποὺ κατρακυλοῦν στὰ βράχια ἢ τὰ φύλλα τῶν δένδρων ποὺ ἄλλοτε τὰ χαϊδεύει κι' ἄλλοτε τὰ δέρνει ὁ ἄνεμος. Ἡ μουσικὴ, ὅμως, αὐτὴ ποὺ ἀπὸ τὴ φύση καὶ τὸ μῦθο ἔφθασε ὡς τὴ λύρα ἢ τὸν αὐλὸ ἢ ὡς τὰ χεῖλη τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ *ars antiqua*, εἶναι ἡ μονωδία. Ὅσες μορφές